

ANALÝZA VERTIKÁLY OBILOVINY

ANALYSE OF CEREALS CHAIN

Gallová Ludmila, Círová Vendula

Anotace:

Výrobní vertikálu lze charakterizovat jako sled na sebe navazujících činností, které přetvářejí vstupy ve výsledky výroby. Takto definovaná vertikála má své produkční a ekonomické charakteristiky, jejichž analýza je předmětem tohoto příspěvku. Příspěvek vznikl v rámci řešení grantu CIGA č. 11110/1313/113131.

Klíčová slova:

Obiloviny, vertikála, přidaná hodnota, tržby

Annotation:

The production chain is the series of activities, which transfer input into outputs. The production chain should be judged by production and economical indicators. This paper is dealing with the analyses of production chain indicators. The contribution arose in frame of solution of CIGA n. 11110/1313/113131.

Key words:

Cereals, chain, value added, revenue.

ÚVOD

Vstup České republiky do Evropské unie s sebou přinesl řadu změn, jež se následně promítly a budou i nadále promítat nejen do struktury zemědělské prvovýroby v rámci evropského i světového trhu, ale i do konkurenceschopnosti jak prvovýrobců, tak i zpracovatelů. Nová pravidla společné zemědělské politiky, transformace dotačních systémů aj. jsou jistými determinanty dalšího vývoje odvětví.

CÍL A METODIKA

Cílem příspěvku bylo analyzovat výrobní vertikálu obiloviny. Po kvalitativním vymezení výrobní vertikály bylo provedeno její kvantitativní hodnocení dle Odvětvové klasifikace ekonomických činností. Podkladová data byla sumarizována a vyhodnocena za období 2000 – 2004. Hodnocení středního článku zvolené vertikály bylo provedeno na základě agregace vybraných ekonomických charakteristik:

- výkony (V), které lze definovat jakou součet výnosových položek: $V = \text{tržby za prodej vlastních výrobků a služeb} + \text{aktivace} + \text{změna stavu zásob vlastní činnosti}$;
- obchodní marže (OM), která je počítána jako rozdíl mezi tržbami za prodej zboží a náklady vynaloženými na prodej zboží;
- výkonová spotřeba (VS), kdy $VS = \text{spotřeba materiálu a energie} + \text{služby}$.

Tyto tři výše uvedené charakteristiky lze sloučit v tzv. účetní přidanou hodnotu (ÚPH), která je definována následovně: $ÚPH = V + OM - VS$.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Zemědělskou a potravinářskou vertikálu lze vymezit mnoha způsoby. Jedná se o sled na sebe navazujících činností, které přecházejí z prvovýroby ke zpracování, odbytu a konečné spotřebě.

Cramer a Jensen (1994) definují výrobu ve vertikále jako vícefázový proces, v němž výstup jednoho odvětví je vstupem do odvětví navazujícího do doby, než má output podobu požadovanou finální spotřebou, pro jejíž účel je produkován.

V případě obilovin, např. pšenice potravinářské, lze výrobu ve vertikále charakterizovat následovně: zemědělci s využitím surovin vyprodukují pšenici, která je vstupem pro mlýnský průmysl, jehož produkt je následně vstupem pro pekařský průmysl. Na pekařský průmysl navazuje obchodní síť (obchodní řetězce), která finální produkt (chléb, pečivo apod.) distribuuje k finální spotřebě za účelem upokojení potřeb spotřebitelů.

Z pohledu odvětví a konkurence v odvětví je zemědělská prvovýroba charakteristická dokonalou konkurencí. Neboť na trhu pšenice existují miliony zemědělců, kteří pšenici prodávají, a miliony spotřebitelů, kteří tuto komoditu poptávají (Mankiw, 2000). Jelikož žádný jednotlivý kupující či prodávající není schopen ovlivnit cenu, každý přijímá cenu jako dogma. Na takovémto trhu lze tedy aplikovat předpoklady dokonalé konkurence. Dokonale konkurenční trhy jsou definovány dvěma základními charakteristikami: (i) nabízené statky jsou stejné, (ii) kupujících a prodávajících je tolik, že žádný z nich nemůže ovlivnit tržní cenu. Tvzení o dokonalé konkurenci na trhu pšenice podporuje také Holman (2002).

Zemědělský trh je zároveň z obou stran, a to jak na pozici vstupů, tak na pozici výstupů, ovlivňován nedokonalou konkurencí, kterou lze spatřit i ve sféře obchodu a distribuce.

Je však nutné si uvědomit, že tržní struktura odvětví je vždy složitější, je kombinací více typů, s přechodnou podobou mezi jednotlivými typy, a je tudíž modelovými kategoriemi obtížně popsatelná.

Z hlediska odbytových trhů zemědělské a potravinářské produkce lze hovořit o dvou typech trhů (Tvrdon, 1992):

- (i) trh zemědělských výrobků – prodávajícím subjektem jsou výrobci zemědělské suroviny, kupující jsou zpracovatelské podniky, či nákupní organizace a individuální zprostředkovatelé, kteří se následně stávají prodávajícím subjektem, a to buď navzájem nebo vůči zpracovatelské organizaci;
- (ii) trh potravinářských výrobků – prodávajícími jsou pro rozhodující část potravinářských výrobků obchodní organizace, kupující jsou spotřebitelé. Část potravinářské produkce prodávají spotřebitelům buď přímo zemědělské podniky nebo zpracovatelské organizace.

Zemědělsko-potravinářskou vertikálu lze dle Odvětvové klasifikace ekonomických činností zařadit do oddílu 01 – Zemědělství, myslivost a související činnosti.

Střední článek vertikály je charakteristický zejména pro oddíl 15 - Výroba potravinářských výrobků a nápojů, výrobní obor resp. skupinu 15.6 – Výroba mlýnských a škrobářenských výrobků; 15.7 – Výroba krmiv a 15.8 – Výroba ostatních potravinářských výrobků.

Odvětví výroby mlýnských a škrobářenských výrobků (15.6) odděluje výrobu mlýnských výrobků (15.61) od výroby škrobářenských výrobků (15.62). Obdobně odvětví výroby krmiv definuje 15.71 jako výrobu krmiv pro hospodářská zvířata a 15.72 jako výrobu krmiv pro domácí zvířata. Obor 15.8 – výroba ostatních potravinářských výrobků je rozčleněn na 15.81 – výroba pekářských a cukrářských výrobků, 15.82 – výroba trvanlivých pekářských

výrobků, 15.83 – výroba přírodního cukru, 15.84 – výroba kakaa, čokolády a cukrovinek, 15.85 – výroba těstovin, 15.86 – výroba čaje a kávy, 15.87 – výroba aromatických výtažků, 15.88 – výroba homogenizovaných potravinářských přípravků a dietních potravin a 15.89 – výroba ostatních potravinářských výrobků jinde neuvedených.

Pro odvětví pšenice je charakteristický více jak 90%ní podíl prodeje vlastní sklizně obchodním a zpracovatelských organizacím. Mlýnská struktura doznala od roku 1989 výrazných změn. Po roce 1989 bylo v mlýnském oboru v provozu 44 mlýnů, které zabezpečovaly tuzemskou spotřebu mouky. Silné konkurenční prostředí mělo vliv především na činnost malokapacitních mlýnů s nižší technologickou vybaveností. (Abrahamová, 2002)

Mezi významné producenty mlýnských výrobků ve sledovaném období patřily např. Unimills, a.s. Praha; Delta, a.s. Brno; Mlýny J. Voženílek, s.r.o. Předměřice nad Labem; Bratří Zátkové, a.s. Boršov nad Vltavou atd. Nejvýznamnějšími výrobci škrobu byly společnosti Lyckeby Amylex, a.s. Horažďovice; Škrobárny Pelhřimov, a.s.; Amylon, a.s. Havlíčkův Brod. Za rozhodující producenty pečiva a cukrářských výrobků lze ve sledovaném období považovat společnost Delta Pekárny, a.s. Brno nebo Penam, s.r.o. Brno. Významnou úlohu v minulosti i současnosti nadále sehrávají i lokální producenti.

Z hodnocení vybraných tří oborů vyplývá (Tab 1), že v rámci oddílu 15 připadá téměř ¼ tržeb za prodej vlastní produkce vyjádřených v běžných cenách na výrobu ostatních potravinářských výrobků (15.8) a řadí se tak mezi největší v rámci oboru. Rozhodující roli ve struktuře těchto tržeb sehrává zejména OKEČ 15.81 (40 %), OKEČ 15.83 (17 %), OKEČ 15.84 (11 %), OKEČ 15.82 (10 %), OKEČ 15.89 (9,5 %), OKEČ 15.86 (7 %), ostatní OKEČ výše neuvedené klasifikace (1 – 2 % každá specializovaná výroba).

V oboru výroby krmiv došlo k poklesu tržeb z prodeje v roce 2002 i roce následujícím. Tento pokles byl vystřídán opětovným nárůstem v roce 2004. Tato výroba zaujímá v průměru 8% podíl na celkových tržbách oboru s tím, že ve struktuře tržeb má dominantní roli výroba krmiv pro hospodářská zvířata (přes 95 %), zbývající část připadá na tržby z prodeje krmiv pro domácí zvířata. Z hlediska struktury krmných směsí připadá nejvyšší produkce na výrobu směsí pro prasata (41 %) a drůbež (32 %).

Vývoj tržeb za prodej vlastní produkce vykazuje mírně rostoucí tendenci u skupiny 15.6. Důvodem byl zejména fakt, že došlo ke strukturálním změnám ve škrobárenském průmyslu a k nárůstu domácí spotřeby škrobů a výrobků ze škrobů. Růst byl však zaznamenán i u mlýnských produktů. Tato skupina zároveň dosahuje nejmenšího podílu na tržbách oboru 15, tj. 3,2 %, a je tak zároveň třetím nejnižším podílníkem na hodnotě tržeb za prodej vlastní produkce v 9ti členné skupině oddílu 15.

Tab 1 - Tržby za prodej vlastní hmotné a nehmotné produkce v běžných cenách (mil. Kč)

Klasifikace	2000	2001	2002	2003	2004
OKEČ 15	239 549,6	258 242,8	262 480,7	257 113,1	267 206,4
OKEČ 15.6.	8 030,8	8 823,2	7 291,1	8 405,1	8 671,0
OKEČ 15.7.	18 404,3	22 869,5	20 862,9	19 565,5	22 215,1
OKEČ 15.8.	56 589,9	57 829,9	61 757,3	60 509,5	60 752,4

Zdroj: VÚZE

S ohledem na vývoj tržeb je nutné konstatovat, že ceny potravinářských výrobků a nápojů v letech 2000 – 2004 s výjimkou roku 2002 rostly. V průběhu hodnoceného období docházelo ke kolísání cen, především v závislosti na situaci na odbytovém trhu. (VÚZE, 2004)

Účetní přidaná hodnota (vyjádřená v běžných cenách) v průběhu sledovaného období vykazovala mírně rostoucí tendenci. Naproti tomu ve stálých cenách roku 2000 došlo k obousměrnému meziročnímu kolísání.

Podíl jednotlivých skupin na čisté účetní přidané hodnotě v běžných cenách (Tab 2) ukazuje na fakt, že nejvyšším procentem se na celkové hodnotě oddílu 15 podílí výroba ostatních potravinářských výrobků (v průměru hodnocených let 32,2 %). Výroba krmiv se na ÚPH podílí 7,3 % a výroba mlýnských a škrobářenských výrobků 2,6 %.

Tab 2 - Účetní přidaná hodnota v běžných cenách (mil. Kč)

Klasifikace	2000	2001	2002	2003	2004
OKEČ 15	51 345,5	55 406,8	58 899,7	59 332,6	61 296,9
OKEČ 15.6.	1 265,6	1 392,1	1 438,4	1 479,2	1 914,0
OKEČ 15.7.	3 934,4	4 314,5	4 288,4	4 129,0	4 332,8
OKEČ 15.8.	16 159,2	18 253,3	18 767,8	19 066,8	20 921,6

Zdroj: VÚZE

Podíl výroby potravinářských výrobků a nápojů na celkových tržbách odvětví činil 12 % a na účetní přidané hodnotě 10,3 %. V průběhu let 2000 – 2004 bylo v tomto odvětví zaznamenáno poměrně kolísavé a vcelku nižší tempo růstu než ve zpracovatelském průmyslu jako celku, což bylo výsledkem interakcí nabídky a poptávky. Poptávka po potravinách je v přiměřené relaci ke kupní síle spotřebitelů. Tato kupní síla je však oproti vyspělým zemím dosud stále nízká. Naproti tomu mírnější tempo růstu potravinářské produkce vyplývá z vysoké a kvalitní nabídky na domácím trhu. Obdobně v oblasti exportu je růst omezen vysokou konkurencí na současných i nově se rozvíjejících trzích.

ZÁVĚR

Dosavadní vývoj na trhu potravinářských výrobků je do značné míry předurčen nasyceností potravinového segmentu na trhu EU 25 a proto lze očekávat, že dynamika hodnoceného odvětví spočívá např. v urychlení inovačního cyklu a v sílící marketingové podpoře prodeje.

S ohledem na potravinovou politiku EU je jednou z priorit bezpečnost potravin, dostatečnost v sortimentu a množství, ovlivňování spotřebitelů s ohledem na zásady správné výživy apod. Obdobné zásady bezpečnosti a zdravotní nezávadnosti jsou povinné i v krmivářském průmyslu. Vývoj v potravinářském sektoru je determinován celou řadou faktorů, je ovlivněn též výší poskytovaných dotací, a to zejména na podporu malých a středních podniků.

U výroby mlýnských výrobků lze budoucí vývoj odhadovat s ohledem na vývoj spotřeby mouky v ČR a využití mlýnské výrobní kapacity. U výroby škrobu je nutné respektování pravidel EU definovaných především v rámci tzv. Společné organizace trhu. Vývoj krmivářství bude záviset na rozměru živočišné výroby. Lze očekávat vzrůstající tendence ve výrobě kompletních krmných směsí s následným růstem exportu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ABRAHAMOVÁ, M.; aj. Struktura trhu a distribuční toky vybraných komodit rostlinného a živočišného původu. Praha : VÚZE, 11/2002. s. 2-7.

HAVRÁNEK, J. Ke struktuře trhů potravinové vertikály. In Sborník prací 35/92. Praha : Vysoká škola zemědělská, PEF, 1992. s. 289 – 299. ISBN 80-213-0000-0.

HOLMAN, R. Ekonomie. 3. aktualizované vydání. Praha : Nakladatelství C. H. Beck, 2002. 714 s. ISBN 80-7179-681-6.

MANKIW, N., G. Zásady ekonomie. Praha : Grada Publishing, 2000. s. 85 – 95.

MEZERA, J.; a kol. Panorama potravinářského průmyslu 2004. Praha : MZe, ČR. 2005. 119 s. ISBN 80-7084-447-7.

SŮVOVÁ, H. a kol. Finanční analýza. 1. vydání. Praha : Bankovní institut. Srpen 1999. 622 s. ISBN 80-7265-027-0.

TVRDOŇ, J. Některé souvislosti teorie a praxe utváření tržní rovnováhy zemědělských a potravinářských výrobků. In Sborník prací 35/92. Praha : Vysoká škola zemědělská, PEF, 1992. s. 181 – 191. ISBN 80-213-0000-0.

ČSU. Statistická ročenka České republiky 2004. Praha : Scientia. 783 s. ISBN 80-250-0853-3.

KONTAKTNÍ ADRESA

Ing. Vendula Círová, MZe ČR – Odbor ekonomiky a financování, Těšnov 17 Praha 1, tel.: +420 221 812 282, e-mail: vendula.cirova@mze.cz

Ing. Ludmila Gallová, ČZU Praha – PEF - KZE, Kamýcká 129 Praha 6 - Suchbátka, tel.: +420 224 382 283, e-mail: gallova@pef.czu.cz